

הלל בראש חודש

אופיר פרידחי

ראשי פרקים:

משמעותו של ראש חודש

זמן אמירת הלל

ברכה על מנהג

ברכה ביחיד ובציבור

פסיקת ההלכה

הלל בחול המועד ובשביעי של פסח

משמעותו של ראש חודש

ראש חודש תמיד היה יום חגיגי בעיניי. לובשים בגדים לבנים, עורכים סעודות גדולות, ובכלל יש אוירה של התחדשות, אפשר לפתוח דף חדש ולקבוע יעדים חדשים לחודש הנכנס. לקריאת ההלל יש חלק מרכזי בתחושה זו עד שמורגש שהיא חלק בלתי נפרד מהיום. כאחד שגדל בחינוך אשכנזי מעולם לא חשבתי שיש מציאות של אמירת הלל ללא ברכה בראש חודש, אולם בשנים האחרונות גיליתי שרבים נוהגים לא לברך.

ראש חודש מוזכר בתורה פעמים מועטות, ומלבד קידוש החודש החיוני לקביעת המועדים, ליום כשלעצמו אין הרבה השלכות מעשיות. ובכל זאת, ניתן למצוא רמזים לייחודו של ראש חודש בתורה. ראשית, יש בראש חודש קרבן מוסף. הקרבן כולל גם שעיר לחטאת המכפר על טומאת מקדש וקודשיו כמתואר במסכת שבעות (א, ד-ה),¹ וכפי שאנו אומרים במוסף "ראשי חדשים לעמך נתת זמן כפרה לכל

• מאמר זה נכתב בעקבות שיעור ששמעתי עם סבי אליעזר פלד שיזכה לאריכות ימים ובריאות טובה.

1 יש איסור להיכנס למקדש ולאכול קדשים בטומאה, והעובר על איסור זה במזיד חייב כרת (כריתות א, א). בשוגג חייבים על איסור זה קרבן עולה ויורד כאשר ידע שנטמא ושכח, נכנס למקדש ואז נזכר שהיה טמא, אך אם היה חסר ידיעה בהתחלה, ורק לבסוף נודע לו שנטמא, אז קרבנות ציבור של יום הכיפורים, רגלים וראשי חדשים מכפרים ועיין במשנה בשבועות.

תולדותם". ישנו פירוש מעניין המופיע בגמרא (חולין ס, ב) על משמעותו הנוספת של חטאת ראש חודש:

רבי שמעון בן פזי רמי, כתיב: "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמָּאֲרֹת הַגְּדֹלִים" (בראשית א, טז) וכתב: "אֶת הַמָּאֹר הַגָּדֹל וְאֶת הַמָּאֹר הַקָּטָן", אמרה ירח לפני הקדוש ברוך הוא: רבש"ע, אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד? אמר לה: לך ומעטי את עצמך. אמרה לפניו: רבש"ע, הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון, אמעט את עצמי? אמר לה: לך ומשול ביום ובלילה, אמרה ליה: מאי רבותיה, דשרגא בטיהרא מאי אהני? אמר לה: זיל, לימנו בך ישראל ימים ושנים, אמרה ליה: יומא נמי, אי אפשר דלא מנו ביה תקופותא, דכתיב והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים, זיל, ליקרו צדיקי בשמיד: יעקב הקטן שמואל הקטן דוד... הקטן. חזייה דלא קא מיתבא דעתה, אמר הקדוש ברוך הוא: הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח. והיינו דאמר ר"ש בן לקיש: מה נשתנה שעיר של ראש חדש שנאמר בו לה', אמר הקדוש ברוך הוא: שעיר זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח.

לפי הגמרא חטאת ר"ח באה לכפר על חטא כביכול של הקב"ה, אך כמובן שלא ניתן ללמוד את הגמרא הזו כפשוטה. המהר"ל (באר הגולה ד) מבאר שלשון כפרה הוא לאו דווקא כפרה על חטא, אלא לשון הסרה. הקב"ה אומר כאן שהקרבת יסיר את תלונת הלבנה שלא התנחמה על מיעוטה. בראש חודש כאשר הלבנה מתחדשת ולא רואים אותה כלל, לישראל יש קרבן המקרב אותם אל הקב"ה, שהרי ההתקרבות אל ה' מגיעה מתוך שפלות, ובזה רצה הקב"ה לנחם את הלבנה. אנו רואים מכאן משמעות נוספת לראש חודש כיום המסוגל להתקרבות אל ה'.

בנוסף לקרבן המוסף יש מצווה לתקוע בחצוצרות: "וּבַיּוֹם שִׁמְחֶתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חֳדָשֵׁיכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרוֹת עַל עֲלֵתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שְׁלָמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכְרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (במדבר י, י). רואים מכאן שראש חודש מוזכר ברשימה אחת עם המועדים, ומכוח היקש זה לומדים גם על מצוות סעודת ר"ח (טור או"ח תיט).

בנביאים ניתן לראות משמעויות נוספות לראש חודש. בספר שמואל (א כ, ה) יש את סעודת ראש החודש המפורסמת של שאול ויהונתן, ובספר מלכים בסיפור האישה השונמית שואל אותה בעלה "מָדוּעַ אַתְּ הֹלֶכֶת אֵלָיו הַיּוֹם לֹא חָדַשׁ וְלֹא

שַׁבָּת" (מלכ"ב ד, כג). מכאן ניתן ללמוד שהיו מקבילים את פני הנביא בראש חדש,² וכן פסקו חז"ל (ר"ה טז, ב) שחייב אדם להקביל פני רבו בשלושת הרגלים.³

כמו כן הנביא ישעיהו ניבא: "וְהָיָה מִדֵּי חֹדֶשׁ בְּחֹדְשׁוֹ וּמִדֵּי שָׁבָת בְּשַׁבְּתוֹ יָבוֹא כָּל בָּשָׂר לְהַשְׁתַּחֲוֹת לְפָנָי אָמַר ה'" (סו, כט), כלומר שבאחרית הימים ראש חודש יהיה יום בו יבואו העמים להשתחוות לפני ה' בבית המקדש.

בנוסף הגמרא במסכת פסחים (עז, א) לומדת שראש חודש נקרא "מועד" מהפסוק "קָרָא עָלַי מוֹעֵד לְשֹׁפֵר בַּחוּרִי" (איכה א, טו). המשנה במסכת תענית (כו, ב) מונה את הפורעניות שהיו בתשעה באב ואחת מהן היא חטא המרגלים. הגמרא (תענית כט, א) מוכיחה שהמרגלים נשלחו בכ"ט סיון, ומאחר שתרנו את הארץ ארבעים יום,⁴ יוצא שחזרו בעשירי באב, ועד תשעה באב עברו רק שלושים ותשעה ימים.⁵ אביי עונה שעיברו את חודש תמוז באותה שנה, וכך נוסף עוד יום. אביי לומד זאת מ"קרא עלי מועד", כלומר הוסיפו יום של ראש חודש ("מועד") כדי "לשבור בחורי", דהיינו להפוך את תשעה באב ליום המוכן אל הפורענות. יוצא מכאן שראש חודש נקרא מועד! לאור זאת, ולאור המשמעויות הנוספות שמצאנו לראש חודש, מתעצמת השאלה מדוע לא נברך על הלל בראש חודש כשם שמברכים עליו בשאר המועדים?

2 לאישה השונמית לא היה ילד, אלישע הנביא הבטיח לה בן, ובאמת תוך שנה היא ילדה. כשהילד גדל הוא עבד עם אביו בשדה וחלה שם, וכשהוא חוזר לביתו הוא נפטר. האישה התכוננה ללכת אל אלישע, ובעלה שאל אותה מדוע היא הולכת אליו הרי "לא חדש ולא שבת".

3 עולה השאלה מדוע הגמרא למדה שיש להקביל ברגל, ולא בראש חודש ובשבת כמו שנאמר בפסוק. רבנו חננאל מפרש שכל אחד צריך לנהוג לפי המרחק שלו מהרב, אם יכול כל חודש אז יקבילו כל חודש, אך הגמרא קובעת שהמינימום זה בשלושת הרגלים.

4 כאמור במדבר יג, כה: "וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום".

5 כפי שרש"י במקום ד"ה "הני" מסביר: "שנים מסיון ועשרים ותשעה מתמוז - הוה שלשים ואחד, ושמונה מאב - הוה שלשים ותשעה".

זמן אמירת הלל

הגמרא בערכין (י, א) מנסה לברר מתי אומרים הלל:

שמונה עשר ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל: שמונה ימי החג, ושמונה ימי חנוכה, ויום טוב הראשון של פסח, ויום טוב (הראשון) של עצרת; ובגולה עשרים ואחד: תשעה ימי החג, ושמונה ימי חנוכה, ושני ימים טובים של פסח, ושני ימים טובים של עצרת. מאי שנא בחג דאמרי' כל יומא, ומאי שנא בפסח דלא אמרינן כל יומא? דחג חלוקין בקרבנותיהן, דפסח אין חלוקין בקרבנותיהן. שבת דחלוקה בקרבנותיה לימא! לא איקרי מועד. ראש חודש דאי קרי מועד לימא! לא איקדיש בעשיית מלאכה, דכתיב: "השיר יְהִיָּה לָכֶם כְּלִיל הַתְּקֵדָשׁ חָג" (ישעיהו ל, כט), לילה המקודש לחג טעון שירה, ושארין מקודש לחג אין טעון שירה.

הגמרא שואלת איך אפשר לא להגיד הלל בראש חודש, שהרי נקרא מועד. היא עונה כי אמנם נכון שהוא נקרא מועד, אך זה לא מספיק כדי לומר בו הלל, כי הלל אומרים רק ביום האסור במלאכה.⁶

אף על פי שלשון הגמרא היא "שמונה עשר ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל", התוס' (ד"ה "י"ח ימים") אומרים כי כוונת הגמרא היא שאין אומרים הלל כלל בראש חודש, ואף בדילוג, שאם לא כן הגמרא לא הייתה מקשה מדוע לא אומרים הלל בראש חודש. אם כן, מדוע אנו אומרים?

הגמרא בתענית (כח, ב) מספרת:

רב איקלע לבבל, חזינהו דקא קרו הלילא בריש ירחא. סבר לאפסוקינהו. כיון דחזא דקא מדלגי דלוגי, אמר שמע מינה מנהג אבותיהם בידיהם. תנא: יחיד לא יתחיל, ואם התחיל - גומר.

מהגמרא ניתן לראות, שהלל בראש חודש הוא מנהג מחודש, ואפילו רב לא הכיר אותו לפני שהגיע לבבל, וכל עניין הדילוג הוא כדי להראות שזה רק מנהג. עולה השאלה, אם ראינו שעקרונית אין אומרים הלל בראש חודש, מדוע החליטו להנהיג מנהג זה בכל זאת? המאירי (ד"ה "המשנה החמישית") הסביר שנהגו לומר הלל בכדי לפרסם שהוא ראש חודש. בארץ ישראל היו מקדשים את החודש בראיה, ולכן היה היכר מתי ראש חודש. לעומת זאת בבבל שלא קידשו את החודש בראיה רצו

6 בחול המועד יש איסור מלאכה במובן מסוים, ולגבי חנוכה הגמרא שואלת בהמשך, ועונה שגם כשקרה נס אומרים הלל.

לעשות היכר, ובגלל זה הנהיגו לקרוא הלל. משום כך כאשר ירד רב מארץ ישראל לבבל הופתע לגלות מנהג זה.

ברכה על מנהג

הגמרא במסכת סוכה (מד, ב) מספרת: "אייבו וחזקיה בני ברתיה דרב אייתו ערבה לקמיה דרב, חביט חביט ולא בריך, קא סבר: מנהג נביאים הוא". נחלקה הגמרא (מד, א) לגבי חיבוס הערבות שבימינו עושים בהושענא רבה,⁷ האם הוא יסוד נביאים או מנהג נביאים. רש"י מסביר שיסוד נביאים הוא תקנת נביאים האחרונים, שהיו חלק מאנשי כנסת הגדולה, ומנהג נביאים הוא אינו תקנה אלא רק הנהגה טובה. כשאייבו וחזקיה ראו שרב לא מברך על הערבה הם הניחו שלדעתו זהו מנהג נביאים, ואין מברכים על מנהג. האם מכאן ניתן ללמוד לגבי הלל בראש חודש, שראינו שהוא מנהג, שאין מברכים עליו?

שיטת רבנו תם

רבנו תם סובר שמברכים על הלל בראש חודש,⁸ וכן שיש הבדל בין חיבוס ערבה לאמירת הלל. חיבוס ערבה הוא מנהג של "טילטול בעלמא", ולא מנהג חשוב כדי לקבוע ברכה לעצמו, לעומת קריאת הלל, שהיא כמו קריאה בתורה, ולכן היא מספיק חשובה בשביל לקבוע ברכה לעצמה. הוא מביא לשיטתו שלוש ראיות:

1. אנו רואים שיום טוב שני של גלויות גם נקרא מנהג,⁹ ועדיין אנו מברכים על כל מצוותיו. התוס' במסכת סוכה דוחים ראיה זו של ר"ת, לדעתם הסיבה שלא

7 במקדש היו מקיפים את המזבח עם ערבות בכל יום מימי הסוכות, וכאשר חרב בית המקדש הנהיגו לקיים מצווה זו גם בגבולין. כיוון שמצווה זו לא נהגה בגבולין כלל בתקופת בית המקדש, קבעו לעשותה רק יום אחד, לעומת מצוות לולב שהונהגה ביום הראשון מדאורייתא בגבולין, ולכן תיקנו אותה לכל אורך ימי החג.

8 שיטת ר"ת מופיעה בתוספות ברכות יד, א, ד"ה "ימים", סוכה מד, ב, ד"ה "כאן במקדש", תענית כח, ב, ד"ה "אמר" ובערכין י, א, ד"ה "י"ח ימים".

9 "והשתא ידיענן בקביעא דירחא מאי טעמא עבדינן תרי יומי? - משום דשלחו מתם: הזהרו במנהג אבותיכם בידכם, זמנין דגזרו שמדא ואתי לאקלול". (ביצה ד, ב). פעם היו מקדשים את החודש לפי ראיה בארץ ישראל, ומדליקים משואות כדי להודיע לבני הגולה האם החודש מעובר או לא. הכותים היו מבלבלים את בני הגולה ומדליקים משואות שלא בזמן, ולכן החליפו את הדלקת המשואות בשליחים.

מברכים על מנהג היא כי לא ניתן להגיד על מנהג "וציוונו", ואכן במצוות יו"ט שני עליהן מברכים, כמו קידוש ותפילה, לא אומרים "וציוונו".

הסיבה שבתקיעת שופר, בה כן אומרים "וציוונו", הדין שונה, כי בניגוד לשאר החגים בהם נתקן יו"ט שני בגלל ספק, בר"ה הוא נתקן אף בארץ ישראל בה ידעו מתי חל החג.¹⁰ מסיבה זו בניגוד לכל החגים בהם אם נולדה ביצה ביו"ט ראשון, היא מותרת באכילה ביו"ט שני, כיוון שכל יום הוא ספק יום טוב,¹¹ בראש השנה ביצה שנולדה ביום טוב ראשון אסורה גם בשני, כי שם התקנה אינה משום ספק.

הר"ן (כב, א בדפי הרי"ף ד"ה "איתמר") דוחה את דברי התוס', כיוון שבימנו אנו בקיאים בקידוש החודש, ולכן גם יו"ט שני של ר"ה הוא מנהג בדיוק כמו שאר ימים טובים של גלויות, ועדיין אנו רואים שמברכים עליו. בנוסף ישנה גם ברכה על מצה ביו"ט שני של פסח, שגם בה אומרים "וציוונו", ולכן ראיית ר"ת בעינה עומדת.¹²

2. במסכת ברכות (יד, א) כתוב: "אמר רבה: ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל, בין פרק לפרק פוסק, באמצע הפרק אינו פוסק; וימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל, אפילו באמצע הפרק פוסק". הגמרא מדברת על השבת שלום לאדם שירא ממנו או מכבדו בזמן קריאת שמע, ובהמשך רבה דן בהשבת שלום גם בהלל. להלכה בימים בהם גומרים את ההלל אפשר להפסיק בין הפרקים, ואילו בימים בהם אין גומרים את ההלל אפשר להפסיק אפילו באמצע פרק. ר"ת מסביר שאם נאמר שלא מברכים

מכיוון שלא כל השליחים היו מספיקים להגיע בזמן, לא ידעו בני הגולה מתי החג בדיוק חל, ולכן תיקנו יו"ט שני. בימינו דין זה אינו רלוונטי כי לא מקדשים על פי הראיה, אך עדיין שומרים על דין זה בתורת מנהג.

10 הסיבה שתקנו יום טוב שני בראש השנה אינה מספק מתי יתקדש החודש. בביהמ"ק היו נוהגים קדושה בכל היום שאחרי כט באלול, כיוון שלא היה ידוע האם ר"ה חל יום או יומיים לאחר כט באלול, על פי קידוש החודש. פעם אחת קרה וכיוון שלא הגיעו עדים עד לקרבן תמיד של בין הערביים, הלויים שרו שיר של יום חול. לאחר שירת הלויים הגיעו עדים לבית המקדש, וכך יצא ששרו את השיר הלא מתאים לאותו יום. לכן תיקנו לשנה הבאה שלא מקבלים עדים לאחר תמיד של בין הערביים. יוצא אם כן, שהיו שנים בהם הגיעו עדים לאחר בין הערביים, ולמרות שהיה ידוע בוודאות שראש החודש היה ביום שאחרי כט באלול, המשיכו לשמור על קדושת יו"ט יום נוסף. מכאן נמצאנו למדים שקדושת יו"ט שני של ר"ה אינה נובעת מספק מתי חל ראש החודש.

11 כלומר אם היום שהיא נולדה היה יו"ט, אז יום שלאחר מכן הוא כבר אינו יו"ט והיא מותרת, ואם היום השני היה יו"ט, יוצא שהביצה לא נולדה ביום טוב מתחילה, ולכן מותרת בשימוש ביו"ט השני.

12 הר"ן ידחה את ראיית ר"ת מכיוון אחר, כפי שנראה בהמשך.

על הלל בראש חודש, אז לכאורה יהיה אפשר להפסיק אפילו לדבר רשות, ולא רק מפני יראה וכבוד, שהרי כל הסיבה שאסור להפסיק נובעת מכך שההלל נמצא בין שתי ברכות ביניהן אסור להפסיק. כיוון שרבה אסר להפסיק לדבר רשות בהלל של ראש חודש, נראה שאכן מברכים עליו.

3. בסיפור שהובא לעיל מהגמרא בתענית, רב מבין שהלל הנאמר הוא מנהג, רק משום שהוא נאמר בדילוגים. אם נאמר שלא בירכו על ההלל, היה רב מבין זאת כבר מתחלה. בנוסף לא ניתן לומר שהגיע באמצע התפילה, כי אז היה נאמר "רב איקלע לבי כנישתא" ולא "רב איקלע לבבל".

משלוש ראיות אלו רבנו תם מסיק כי מברכים על הלל בר"ח, וכן דעת הרא"ש (ברכות ב, סי' ה).

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם מסיים את הלכות ברכות (יא, טז) בענייננו:

כל דבר שהוא מנהג, אף על פי שמנהג נביאים הוא כגון נטילת ערבה בשביעי של חג, ואין צריך לומר מנהג חכמים כגון קריאת הלל בראשי חדשים ובחולו של מועד של פסח, אין מברכין עליו.

הרמב"ם לומד מהגמרא בסוכה שאין מברכים על מנהג, ואם נטילת ערבה שהיא מנהג נביאים לא מברכים, קל וחומר שאין מברכים על הלל של ראש חודש כי הוא מנהג מאוחר יותר. השאלה היא כיצד יתמודד הרמב"ם עם הראיות של ר"ת?

הר"ן (כב, א בדפי הרי"ף ד"ה "איתמר") דוחה את שתי ראיותיו הראשונות של ר"ת. ראשית לגבי יום טוב שני של גלויות, אף על פי שהגמרא השתמשה בלשון "מנהג", אין זהו מנהג ממש. הגמרא עצמה אומרת שהסיבה למנהג יו"ט שני, שמא תהיה שעת שמד וישתכח סדר העיבור, ובעקבות זאת החגים יחגגו בזמן הלא נכון. יוצא אם כן, שזהו אינו מנהג בעלמא, אלא יש לנהוג תמיד יום טוב שני בגלות,¹³ ובאמת נכון לברך על מצוותיו בניגוד להלל בר"ח.

לגבי הגמרא בברכות האומרת שאין להפסיק סתם באמצע ההלל אף בר"ח, אומר הר"ן שאין זה אומר שמברכים עליו, שאף במהלך קריאת שמע אין מפסיקים, והברכות אינן הסיבה לכך, שהרי הברכות אינן מעכבות את הקריאה.¹⁴ אפשר לומר שהוא הדין בהלל של ר"ח, כיוון שנהגו לאמרו יהיה אסור להפסיק סתם במהלכו אף כשלא מברכים.

ר' יוסף קארו בכסף משנה על הרמב"ם (הל' ברכות יא, טז), דוחה את ראייתו השלישית של ר"ת. לדעתו אם היה נאמר "רב איקלע לבי כנישתא", לא היה מובן מדוע רב הופתע כל כך מזה מאמירת ההלל בר"ח, הרי בוודאי היה בתפילה גם ר"ח שעבר. לכן נאמר "רב איקלע לבבל", למען נדע שהוא הגיע רק לאחרונה לבבל, ולכן לא הכיר את המנהג, ואין בעיה לומר שהוא גם הגיע באמצע ההלל.

ברכה ביחיד ובציבור

הגמרא בתענית כח, ב מסיימת "תנא: יחיד לא יתחיל, ואם התחיל, גומר" נחלקו הראשונים כיצד לפרש אמירה זו.

הרי"ף (שבת יא, ב) מפרש שהמנהג לקרוא בראש חודש תלוי בציבור, ולכן אין ליחיד לאומרו, אך אם התחיל לאומרו יש לסיים. לכן מסיק הרי"ף כי רק ציבור יברך עליו, ואם יחיד חפץ לקרוא הלל אין זה אפילו מתורת מנהג ולא יברך.

בדומה לרי"ף פוסק רבנו חננאל, אך לעומתו הוא מפרש את הגמרא "יחיד לא יתחיל בברכה", כלומר יש מנהג על היחיד לקרוא הלל בראש חודש, רק שאינו מברך.

דעת התוס' (ר"ה לג, א ד"ה "הא רבי יהודה") היא שאמנם יחיד לא מחויב לקרוא את ההלל, אך אם רוצה לחייב את עצמו יכול לברך, כמו שנשים מברכות על מצוות עשה שהזמן גרמא, אף על פי שהן פטורות.¹⁵

בעל המאור (על הרי"ף, שבת יא, א מדפיו) מפרש שהגמרא אינה מדברת על הלל בראש חודש, אף על פי שהסיפור עם רב הופיע סוגיא לפני, אלא על הלל שישראל אומרים על כל צרה וצרה שנגאלים ממנה. לדעת בעל המאור דין הגמרא נאמר רק

14 ברכות יג, א.

15 שיטת התוספות עומדת בניגוד לדעת הרמב"ם (הל' ציצית ג, ט).

על ציבור שנגאל ולא על יחיד שנגאל, אך אם התחיל גומר. אבל בראש חודש ודאי מברכים על קריאת הלל, בין ביחיד ובין בציבור.

פסיקת ההלכה

השולחן ערוך (או"ח תכב, ב) פוסק:

וקורים הלל בדילוג, בין יחיד בין צבור. וי"א שהצבור מברכין עליו בתחלה לקרוא את ההלל, הגה: ואם בירך לגמור א"צ לחזור, ולבסוף יהללון. והיחיד אין מברך עליו. ויש אומרים שאף הצבור אין מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף, וזה דעת הרמב"ם וכן נוהגין בכל א"י וסביבותיה. הגה: ויש אומרים דגם יחיד מברך עליו. וכן נוהגין במדינות אלו. ומ"מ יזהר אדם לקרות בצבור כדי לברך עליו עם הצבור.

השולחן ערוך מביא בתחילה את דעת הרי"ף שיש לברך על ההלל רק בציבור, אך נראה שבסוף פוסק כדעת הרמב"ם, שאין מברכים כלל. הרמ"א לעומתו פוסק כר"ת והרא"ש, שמברכים על ההלל אף לא בציבור, אך יש להיזהר להתפלל בציבור כדי לצאת גם לדעת הרי"ף. המשנ"ב בסקט"ז אומר כי מסיבה זו, אדם המאחר לתפילה עדיף שיגיד הלל עם הציבור, ורק אחר כך יתפלל תפילת שמונה עשרה.

על פי פסיקת השו"ע מרבית הספרדים בימינו אינם מברכים על ההלל, וכך פסק הרב עובדיה יוסף בשו"ת יחוה דעת (ד, לא), וכן גם פסיקת התימנים (שולחן ערוך המקוצר עח, ז). הרב עובדיה יצא בחריפות נגד המנהג לברך, ואף פסק שאסור לענות אמן לאחר ברכה זו. הרב מרדכי אליהו חלק עליו ואומר שניתן לענות אמן, כיוון שלנוהגים לברך אין זו ברכה לבטלה (הובא במקראי קודש ראש השנה ז, הערה ז). הרב יצחק יוסף ב"ילקוט יוסף" (קצשו"ע תכב, ד) פוסק שיש לענות אמן בלבד.

כל פוסקי אשכנז המשיכו בדרכו של הרמ"א, ופסקו שיש לברך על ההלל בין ביחיד ובין בציבור.

מעניינת שיטת המרוקאים והתוניסאים, הנוהגים כדעת הרי"ף ומברכים בציבור אך לא ביחיד,¹⁶ למרות שנראה כי פסק השולחן ערוך אינו כך. ר' משה כלפון הכהן, מגדולי חכמי תוניס, בשו"ת "שואל ונשאל" (ב, או"ח כט) מסביר שעל פי כללי הפסיקה של השולחן ערוך, ההלכה נפסקת לפי הרוב משלושת עמודי ההוראה,

16 כך גם פסק המגיד משנה (הל' חנוכה ג, ז).

הרי"ף הרא"ש והרמב"ם, וכמו שראינו בציבור גם הרי"ף וגם הרא"ש פסקו שיש לברך על הלל בראש חודש, ולכן ההלכה היא שמברכים. אם כן קשה מדוע השולחן ערוך פסק כרמב"ם, אם לפי כלליו הוא היה אמור לפסוק כרי"ף וכרא"ש. ר' משה עונה שהשולחן ערוך פסק כן, כי כבר נהגו כך במקומו, כפי שכתב: "וכן נוהגין בכל א"י וסביבותיה", אך מצד האמת הלכה כרי"ף, ואם יש מקום שנוהגים לברך בציבור אז בוודאי אין סיבה שיפסיקו לנהוג כך.

כמו כן פוסק הרב שלום משאש בשו"ת תבואות שמש (אורח חיים סח). הרב משאש מתאר מנהג ובו רק שליח הציבור מברך, והשאר עונים אמן. עם זאת, הוא פוסק שמי שרוצה לברך בנוסף לשליח הציבור רשאי, וכן בכל ברכה בה שליח הציבור מוציא את הציבור.

הרב אליעזר מלמד ב"פניני הלכה" (זמנים א, יב, הערה 16) אומר שבמניין בו יש בני עדות שונות, אף אם החזן אינו נוהג לברך על ההלל, ראוי כי אחד המתפללים יברך בקול, בכדי להוציא את מי שאינו נוהג לברך.

הלל בחול המועד ובשביעי של פסח

גם בחול המועד פסח ובשביעי של פסח לא אומרים הלל, כיוון שהימים אינם חלוקים בקורבנותיהם, כפי שראינו בגמרא בערכין.¹⁷ טעם נוסף לאי אמירת ההלל מובא במשנה ברורה (תצ, ס"ק ז), והוא על פי הגמרא במגילה (י, ב): "ואמר רבי יוחנן: מאי דכתיב ולא קרב זה אל זה כל הלילה, בקשו מלאכי השרת לומר שירה, אמר הקדוש ברוך הוא, מעשה ידי טובעין בימים ואתם אומרים שירה?" שביעי של פסח הוא יום קריעת ים סוף, והקב"ה אמר למלאכים לא לומר שירה על טביעת המצרים. לכן גם אנו לא נאמר הלל בשביעי של פסח, וודאי שאין אומרים גם בחול המועד, שאינו חשוב משביעי של פסח.

ר' אהרון קוטלר בספרו משנת אהרון (ג, עמ' 3) מסביר מדוע אנו נזקקים לשני טעמים לכך שלא אומרים הלל בשביעי של פסח. יש שני טעמים לאמירת הלל, הטעם הראשון הוא משום החג, והטעם שני הוא על נס. הגמרא בערכין מסבירה מדוע לא אומרים הלל לפי הטעם הראשון, שאף שפסח הוא חג, כיוון שאינו חלוק בקורבנותיו הוא נחשב חג אחד ארוך, ומספיק הלל ביום הראשון בלבד. הגמרא

17 בפסח כל יום מקריבים אותו קרבן מוסף, בניגוד לסוכות בו כל יום הקרבן שונה.

במגילה מסבירה מדוע לא אומרים הלל לפי הטעם השני, למרות שקרה נס באותו היום, "מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה?".

למעשה, גם בימי הפסח נהגו ישראל לקרוא הלל בדילוג. הרמב"ם (הל' ברכות יא, טז) פסק שאין הבדל בין ראש חודש לבין פסח, וכמו שאין מברכים בראש חודש כך אין מברכים בפסח. הרמב"ן (מובא בכסף משנה שם) חולק עליו, ולדעתו בגלל שפסח נקרא מועד, אף לדעה שלא מברכים על ההלל בראש חודש יש לברך עליו בפסח. השולחן ערוך (תצ, ד) פוסק שהדין הוא כמו ראש חודש, שאין מברכים על ההלל.

האשכנזים ההולכים בדרכו של הרמ"א נהגו לברך על ההלל גם בימי חול המועד ושביעי של פסח, הצפון אפריקאים נהגו לברך אך ורק בציבור, ושאר בני עדות המזרח והתימנים נהגו שלא לברך כלל.